

FREITOD

Az öngyilkosságok új hulláma

A protestáns német szótár ezzel a szép kifejezéssel fedi el az öngyilkosság szó pejoratív, bűnös csengését. Emberibb, mint bármi más elnevezés. Egyébként számomra Émile Durkheim műve, *Az öngyilkosság*, a szociológia tudományának egyik, ha nem legfontosabb alapvetése. Az újabb jelenségek fényében viszont úgy érzem, ez az alapvetés is kiegészítésre szorul. Először is, az öngyilkossági ráta úgy általában, nemekre, nemzetekre, életkorokra, helyzetekre lebontva növekszik, ami önmagában is nagy kérdés. De két terület e ráta-növekedésből is kiemelkedik. Az adat amerikai eredetű: úgy számolják, hogy az iraki/afganisztáni háborúban résztvevő amerikai katonák, hazatérők, veteránok közötti hihetetlenül magas az öngyilkossági ráta (négyeszer többen vetettek véget életüknek, mint amennyien hadműveletekben meghaltak). A másik – ugyancsak amerikai adat – a tini lányok közötti öngyilkosságok hirtelen megugrása a társas média megjelenése óta.

Kezdem az első fájdalmas ténnyel. A *New York Times* szerint 2011 és 2019 között 30177 aktív katona, illetve Afganisztánból már hazatért veterán lett öngyilkos. Eközben éles harcokban csak hétezeren estek el (NYT: 2021. június 22.). Erre utaltam fentebb, hogy négyeszer többen vetették el életüket harctéren kívül. Nem kutattam az afgán (iraki) szereplők életkörülményeit, ám annyit tudtam, hogy aki sebesülten tért haza, azzal egy darabig foglalkoztak, aztán elengedték a kezét. A *NYT* cikkírója szerint a társadalom nem igen fogadta be a veteránokat, az az előítélet terjedt el róluk, hogy agresszívek, lelki sérültek, nem érdemes a közelükbe kerülni. Ebből nő aztán ez a kegyetlen társadalmi előítélet: a veteránok hallgatólagos/érzékeltető kiközösítése. (A közvélemény változása az első iraki háború idejéből datálódik, mikor a sereg akkori parancsnoka, Schwarzkopf tábornok kiharcolta, hogy a televíziók ne közvetítsenek sebesültekről, hullákról, egyáltalán a háborúk borzalmairól *képes* tudósítást. Korábban, mondjuk Vietnam idején az akkor még szabad tévés riportok tüzeltek fel a háborúellenes mozgalmakat. Mára ez eltűnt, helyette megjelent az átlag közvélemény közönye a katonák/veteránok sorsát illetően. Számomra ez utóbbi körülmény az igazi kérdés.

Más dimenzióból közelítve: a gyilkolásokban való részvétel – beleértve a védelmi, támadó, vagy akármilyen harci cselekményt – megviseli a katonákat is, mert az emberölés visszaható módon tönkre vágja az elkövető életét. Jó, tudom, filmen, akár brutális dokumentumfilmen is, ez másképp látszik. Így pl. az *Apokalipszis, most* (1979) c. filmben a Vietnamban harcoló katonák a támadó helikopterről a Valkűrök lovaglása (Wagner) zenéjére lövik nehézgéppuskával a vietnami falut, civileket, gyerekeket, asszonyokat – mondhatnám: szinte élvezettel. De ez csak film. Azok között, akik ebben több hónapig, évig benne éltek, azok között elég magas százalékban

vannak olyanok, akiknek átalakul a pszichéjük. Mert az ölés, ahogy említettem, visszahat az elkövetőre, akárhogya is. Nem lehet fizetség nélkül gyilkolni...– mondanám. Ezt próbálja elfedni, törölni, a lélekből kiirtani a felejtéskultúra. „Nagypapa, mit csináltál Oroszországban a háború alatt?” Az unoka kérdésére a nagypapa kitér a válasz elől, legyint – nincs vallomás, mert akkor borul a háború után nehezen helyreállított lelki egyensúly. A mesterséges, ami könnyen depresszióba fordul.

Mikor választ keresek katonák/veteránok között talált magas suicid rátára elsősorban irodalmi dokumentumokra gondolok. Pl. Norman Mailer zseniális regényére, a *Meztelenek és holtak* c. 1948-as remekére. A sztori a csendes-óceáni hadszíntéren bomlik ki, egy japán sziget elfoglalása, a kegyetlen ellenállás megtörése, a veszteségek, a „foglyot nem ejtünk” jelszó rémsége stb. környezetében. Mailer közvetlenül a háború befejezése után tette közzé regényét, aprólékos részletességgel bontva ki szereplői viselkedését, a tisztek és közlegények szenvedését, az áldozatok sorsát, valamint a japán ellenállók felszámolásának véres históriáját. Nem akarom a történetet elmesélni, csak azt emelném ki belőle, hogy a regény szereplőinek alap beállítottsága a rettegés, az elfojtott félelem, majd a túlélésért folyó kapaszkodás és a bosszú pszichózisa. És persze a több hónapos (több éves) összezártság, a harci közösség másfajta férfi tapasztalata. No, meg az otthoni emlékek, hogy pl. Bostonban vígan táncolnak, miközben ők itt a sárban-vérben fetrengenek: egy másik világ várja őket odahaza, ha sikerül hazajutniuk a pokolból. Háttha még sebesültek, netán egy-egy súlyos traumát követő, elhúzódó stressz szindróma (szaknyelven: PTSD – Post Traumatic Stress Disorder) kapta el őket, akkor már nagyon nehéz odahaza normális polgári életet kezdeni.

De Mailer realizmusának egyik állandóan visszatérő társadalmi problémája a bakák és tisztek közötti rendkívül merev osztálykülönbség, ha nem ellentét. A frontkatonák lenézik a tisztek javarésztét, a tisztek pedig meg vannak győződve arról, hogy csak a szociális távolság megtartása, a rangnélküliek lenézése vezet katonai eredményre. Vagyis a hadiesemények legfőbb komponense a túlfegyelmzés. Nos, ez az, amit az első vonalban szolgáló, rettegéssel és stresszel teli „talpasok” egy része nehezen visel el: az állandó bealázást. A kasztosodást. A többség persze lenyeli az ilyen tiszti csicskáztatást („katonasors”, mondják), de innen, ebből a csoportból kerülnek azok, akik a harcok múltán nem bírják tovább elviselni az életet. Például azt, hogy fogóeszközként kezelik őket a tisztek – Mailer egyik főhősét kiküldik felderítésbe a legveszélyesebb terepre, aztán tisztek az egész szakaszt elfelejtik... De ilyesmiről mesél James Jones *Most és mindörökké*, (From Here to Eternity, 1952, magyarul: 1971-es regénye is.) Tán ő volt az első, aki ezt az „osztályosodást-kasztosodást” szinte filmszerűen megírta – nagyon korán, még a Vietnám előtti korból.

Persze a többségnek sikerül e légüres térből kimenekülni, az öngyilkossági ráta akárhogya is, csak egy szűk csoportot jelez. De van, és a szám létezése, illetve emelkedése eleven szociológiai rejtvény. Valami kapaszkodót ad e számokhoz az a körülmény, hogy az iraki-afganisztáni háború idején sok olyan színesbőrű fiatal jelentkezett katonának, akik nem voltak képesek állást találni maguknak, munkanélküliségnél még mindig jobbnak találták a sereget. Aztán amit ott találtak – pl. rasszizmust, ahogy Norman Mailer írja meg véres ütközetek maradandó stresszeit – amiatt ebből a csoportból szedi legtöbb áldozatát az öngyilkossági hullám.

Aztán itt a másik rejtvény: a tinédzserök között terjedő végzet, statisztikája ugyancsak Amerikából. Irodalma van, miszerint a 2000-es évek elejéig normál szinten volt a önpusztító aránya, de mikor berobbant a „közösségi média” (social media, Facebook, Twitter és társai), a ráta 2004 után hihetetlen sebességgel kezdett felfutni. Előbb szép lassan, aztán hirtelen felgyorsulva emelkedett az önsebesítés, önpusztítás aránya a tizenévesek, elsősorban lányok körében. Ennek látható oka a társas média aljas használata volt: egy gyereket kipécéznak, csúfolják, verik, a lányt esetleg meg is erőszakolják, közben az egészet mobillal fotózzák, és a videót/képet kirakják a Facebookra, Instagramra. („Cyber bullying” az amerikai szakneve az ilyen szemétkedésnek.) Mivel a kép és szöveg százezres-milliós nagyságrendben terjed, nem lehet előle menekülni: ezt éli át az, akit ilyen aljas módon támadnak. (Akkor csinálják, persze azt hiszik, hogy ez egy jó játék... pedig halálos kimenetelű is lehet.)

Ez a rosszindulatú kipécézés a fiúkat kevésbé veszélyezteti – mondja a szociológiai irodalom –, a lányokat viszont sokszorosan, mert a tinikorban lévő lányok sokat adnak arra, hogy milyen kép alakul ki róluk a kortárs csoportban, és nem tudják feldolgozni, ha róluk valami rémség terjed

sokszázezer példányban. (Pl. hogy kövérek, szőrös a lábuk, ízléstelenül öltöznek – nem sorolom, számtalan bántó fotót tudnak szerkeszteni a rosszindulatú fiúk-lányok. Mert ebben a beteges játékban mindkét nem részt vesz, legfeljebb a fiúk agresszívebb posztokat raknak fel a médiára.

Mivel ezeket a durva fotókat meg is osztják, terjednek ezerszám. Ha több ilyen fotó üldöz egy-egy szerencsétlen tinit, egy idő után megroppan az önbizalma, állandóan nézegeti magát a tükörben, és utálja saját testét, külsejét, viselkedését. Képtelen visszailleszkedni társai közé. Csak végső esetben – vagy akkor sem – tud szüleihez fordulni. A felnőtt válasz többnyire anyni, hogy „mit törődsz ilyen marhasággal...” – a szülő többnyire nem érzékeli, hogy ez a „seb” jóval mélyebbre üt, mint amit az ő felnőtt életében el tud képzelni. A gyerek magára marad, se szülő, se pszichológus, se tanár nem áll mellette... A többit el lehet képzelni. Ez az önpusztító reakció se érint mindenkit, ahogy említettem a lányokat inkább üti ki, de ott is tíz százalék körüli az igazán végzetes következmény. (Kísérletekről nincsenek adatok.)

Mit lehet tenni ellene? A pszichológusok úgy vélik, hogy a szülőkre hárul a felelősség: ha észreveszik, hogy gyerekük két órát, vagy többet tölt a mobiljával, közbe kell avatkozniuk. Érdekes, hogy kétórai „on-line létre” teszik a határt a normális és a veszedelmes mobilozás között. Számmomra ez a napi két óra is sok... Már csak azért is, mert ha ezt az időt elosztjuk egy napi foglalatosságra, a gyereknek alig marad ideje iskolai munkára, vagy családi, netán normál társaslétre. Magyarul: egyre inkább elszigetelődik, csak magával és mobiljával éli életét, ami a legdurvább lökés a depresszióba.

Persze a szülők helyzete sem egyszerű. Állandóan figyelniük kell gyerekeik viselkedését, amit a napi munka mellett nehéz megvalósítani, ráadásul a srácokra sem tesz jó benyomást, ha észreveszik, hogy figyelve vannak... Aztán a mobil vagy a tablet letiltása sem egyszerű, családi háborút hoz magával egy időre, vagy ami rosszabb: a szabály illegális kijátszáshoz vezet. Ma már elég sok iskolában bevezették a szabályt, miszerint az óra előtt kötelező leadni a mobilokat, nemcsak vizsgákon, hanem normál órák alatt is. Ez is kijátszható persze, ráadásul a szünetekben olyan durva játzmákat játszhatnak a visszakapott gépükkel, amit csak el tudsz képzelni. (Többnyire itt készülnek azok a megalázó, ellehetetlenítő fotók, melyek bejárják a társas médiát: a tanári felügyelet alá nem tartozó WC-kben, üres termekben, vagy hazafelé egy félreeső utcában. Az eredmény a megtámadott elkeseredése, meg a végső lépésre való készülődés. (Külön dolgozatot érdemelne, hogy a társas média miért kínál segítséget az öngyilkolásra készülőeknek különböző „könnyen beszerezhető” eszközökről, módszerekről. Azért ma már elindult az ilyen jellegű posztok felszámolása. Cyber-rendőrség is van már...)

Az önmaguk ellen forduló adatok nem pontosak, valószínű, hogy jelentős szám fedti a látens elkövetőket, még több a szuicid kísérleteket. (Ez utóbbiak nyomait csak később, pl. a megsebesített karokon veszik észre a szülők.) Még rosszabb a helyzet, ha a tini elmegy hazulról, nem találják... itt is gyakori a katasztrófális vég. Nem tudom, hogy lehet-e a folyamatot leállítani, bár az internet működtetőinek sok javaslata van, a számok egyelőre mégis emelkednek.

Mindez Amerikában íródik át számokba, egy nyílt társadalomban. Európában jobb a helyzet, Kelet-Európában nem igen jelennek meg pontos felmérések. Pedig ha a Net-portálok szaporodásával, meg a társas média (és persze a helyi háborúk) állandó jelenlétével számolunk, akkor ezeket az adatok komolyan kellene vennünk. Mert nálunk is van már ilyesmi, még a tévében is látható, hogy rugdos egy diák egy tanárt. Nem kéne reklámozni. Ugyanakkor tudom, hogy a tech-cégeket büntető szankciókat hoztak már életre az ilyen jellegű szövegek, fotók stb. közléséért. Hm, a jelenség mégis fennmaradt.

Számolni, és gyógyírt találni. Feladatok, melyek egyelőre inkább kérdőjelek. Én is csak ezekről tudtam beszámolni. ■ ■ ■

Almás Miklós (1932) filozófia szakon végzett (ELTE), ugyanitt 2002-ig vezette az Esztétika Tanszéket, jelenleg professzor emeritus. Drámaelmélettel, közgazdasággal és szociológiával foglalkozik, 1997-től az MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas. Számos könyve jelent meg németül és angolul. Utolsó kötete: *Az abszurd Shakespeare*, 2019.